

OBRAVNAVA PREDLOGOV V DVOJEZIČNEM (SLOVENSKO-SRBSKEM IN SRBSKO- SLOVENSKEM) SLOVARJU

Maja Đukanović, Olga Sabo
Filološki fakultet, Beograd

UDK 81'374.822=163.41=163.6:81'367.633

Razvoj računalniškega jezikoslovja in slovaropisja je ustvaril prostor za nov tip slovarja. Avtorici sta v tem članku predstavili model predložnega gesla v dvojezičnem (slovensko-srbskem in srbsko-slovenskem) slovarju. Predstavljeni so:

- modeli predložnih gesel v slovarjih srbskega in slovenskega jezika,
- primeri določanja in usklajevanja korpusov za izdelavo dvojezičnih slovarjev in
- model gesla v dvojezičnem slovarju.

predložno geslo, slovar srbskega/slovenskega jezika, dvojezični korpus, računalniško slovaropisje

The development of computational linguistics and lexicography has created space for a new type of dictionary. In this paper the authors propose a new model for prepositional entries in the bilingual Serbian-Slovene/Slovene-Serbian dictionary. Specifically, we discuss:

- existing models of prepositional entries in Serbian and Slovene dictionaries;
- examples of how the corpora underlying bilingual dictionaries are selected and balanced;
- a prepositional entry model to be used in the bilingual dictionary.

prepositional entry, Serbian-Slovene dictionary, bilingual corpus, computational lexicography

Konec dvajsetega stoletja, predvsem njegovo zadnje desetletje, je na področju jezikoslovja zaznamovano z računalniškim jezikoslovjem (computational linguistics) in računalniškim slovaropisjem (computational lexicography). Na področju ustvarjanja nacionalnih korpusov, prek strojnega prevajanja, avtomatične obdelave jezika (natural language processing), izdelave paralelnih korpusov, vse do izdelave elektronskih slovarjev je ravno računalniško jezikoslovje tisto, ki zavzema vedno bolj pomembno mesto v okviru jezikoslovnih raziskav.

Če se ozremo na raziskovalna področja, lahko z gotovostjo rečemo – kar velja predvsem za področje skladnje –, da veliko število raziskav obravnava ravno predloge. Na področju strojnega prevajanja le-ti sodijo med najbolj zapletene probleme za obdelavo. Tudi za

klasičen slovaropisni postopek velja, da določanje pomenov predlogov sodi v skupino resnejših in bolj kompleksnih nalog.

Če primerjamo svetovno jezikoslovno sceno z rezultati, ki so doseženi v južnoslovenskem jezikoslovju, opazamo, da južnoslovensko jezikoslovje spremlja te tendence. Ustvarjeni so korpusi za srbski, slovenski in hrvaški jezik, obstaja pa tudi določeno število vzporednih korpusov.

Pogled na dosežke na področju slovaropisja nas opozori na pomanjkanje določenih specializiranih slovarjev, predvsem dvojezičnih za slovenske oziroma južnoslovenske jezike.

Glede na to, da so predlogi predmet najinih skladenjskih in leksikografskih raziskav, sva mnenja, da bi bil dvojezični slovar predlogov v veliko pomoč, ne samo v razvoju strojnega

prevajanja, temveč tudi pri izdelavi vzporednih korpusov ter drugih jezikoslovnih raziskavah.

Oglejmo si najprej, kako se je spremenila struktura predložnega gesla v slovarjih srbskega oz. hrvaškega jezika od 19. stoletja do danes, in sicer na primeru predloga *od*.

V srbsko-nemško-latinskem slovarju Vuka Stefanovića Karadžića (Stefanović Karadžić: 1935) najdemo le tri primere rabe predloga *od*:

OD mit gen.

- 1) von, a [cf. oda]: *Od* popa do kovača; *od* zlata, *od* srebra, *od* zemlje; knjiga došla *od* cara, *od* brata; grmi *od* zapada.
- 2) bolji *od* mene, ...
- 3) n. p. umro *od* srdobolje (*od* groznice, *od* vrućice) ...

V slovarju srbohrvaškega jezika Srbske akademije znanosti in umetnosti (SANU, Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika 2001) pa je navedenih celo devet pomenov z 38 podpomeni.

Oglejmo si strukturo začetnega dela gesla:

ОД (каткад у облику: ода) предлог с генитивом (покр. каткад и с другим надежима), у надежним изразима којима се означава

1. почетна граница нечега

а. почетна граница неког простирања, пружања нечега што има просторни досег, домашај

1) *кад се на домашиј указује предлогом „до“*: пруга од Београда до Бара, путовати од Београда до Бара, земљиште од пута до потока, од извора до ушћа (о реци, водотоку), од главе до пете (мокар, сквасити се). – Јатаган ... је од ушица до на дно корица вас у срми (Мил. М. Ђ. 18,226). Те распори Мусу кесецију | Од учкура до бијела грла (НП Вук 2,409). Од Солуна ... па до Дубровника ... звале су га [дро-ље] братом (Булат. М. 1, 11). Ту проведе Стојан у синцирима од врата до гњата један читави мјесец дана (Сар. 12,291).

2) *кад се на домашај указује предлозима „на“, „у“ или (приближно, оријентационо)*

предлозима „ка“, „према“; *кад се домашај подразу-мева*: Сава је пловна од Сиска, пешачим све од Славије. – Једна [муња] сину од Кома к Ловћену, | Друга сину од Скадра к Острогу – | Крст од огња жива направише (Њег. 9,13). Шкољка од дна мора доплива горе на површину морску (Виенац 1871, 517). Од сваког овог зденца одводи један канал у сису (Вуков. А. 1,31).

б. *почетна временска граница (нечега што има трајање, временско протезање или оквир)*: од Божића до Ускреса, од сетве до жетве, од зоре до мрака; од Ђурђева дне, од јесенас, од синоћ, од детињства, од давнина, од удаје. – Ми који се грчимо од зоре до мрака, зар нијесмо више гладни него сити? (Мат. 6,54). Три петка узастопце препости а да ништа не окуси, од сунца до сунца (Грђ. 5, 82). То је читава књижница хијероглифа дубоких | који описују живот од јутра до мрака, од рођења до смрти (Чипл. 4, 55). Од тога часа не могоше чељад ни полак јести колико су донде јела (НПр Вук, 98). Ухвати ме стара Барбара, служкиња од малих ногу у тој кући (Ковачић 1, 62). Од завршетка рата умрло је од беснила . . . петнаест особа (Пек. Б. 6, 172).

V slovarju srbohrvaškega knjižnega in narodnega jezika Srbske akademije znanosti in umetnosti je struktura gesla predloga *od* torej takšna:

PREDLOG → alternativna oblika → oblikoslovna definicija → slovnična definicija

1. definicija osnovnega pomena

а. pomenska definicija
podpomeni – PRIMERI

Tudi pogled na slovensko slovaropisje nam tako kot dvojezično slovensko-srbsko (srbohrvaško) slovaropisje pokaže precejšnjo pomensko razčlenjenost v geslih, ki obravnavajo predloge.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSJK) na primer za predlog *od* navaja 13 osnovnih

pomenov, z dodatnimi podpomeni, ter stilno zaznamovano rabo. Pomeni so razčlenjeni podobno kot v slovarju srbohrvaškega jezika (SANU):

1. za izražanje premikanja iz položaja (a) v neposrednem dotiku, stiku s kom ali čim; b) v bližini, okolici česa) ; 2. za izražanje časovne meje, ki je začetek dogajanja; 3. pri izrazih količine za izražanje začetne mere; 4. v zvezi z do za izražanje začetne in končne meje (a) v prostoru; b) v času); c) pri količini; 5. za izražanje ločevanja, odstranjevanja; 6. za izražanje izbora, odbiranja; 7. za izražanje izhodišča, vira; 8. za izražanje pripadnosti (a) k funkcijski celoti; b) k družbeni skupini, okolju: to mi je povedal nekdo od naših); 9. navadno s primernikom za izražanje primerjave glede neenakosti, različnosti; 10. za izražanje povzročitelja; 11. za izražanje vzroka, zaradi katerega se kaj dogaja; 12. za izražanje načina, kako se kaj dogaja; 13. star. za izražanje vsebine, predmeta govornega, miselnega, pisnega obravnavanja.

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je struktura gesla predloga *od* torej naslednja:

PREDLOG → oblikoslovna definicija → slovnicična definicija

1. pomenska definicija osnovnega pomena
 - a. pomenska definicija
 - podpomeni – PRIMERI
 - stilno zaznamovana raba – PRIMERI

Čeprav primerjava gesel, kot je na primer geslo predloga *od*, kaže na veliko podobnost v strukturi in rabi v slovenščini in srbsčini, med predlogi, ravno tako kot med drugimi besednimi vrstami, obstaja tudi precej razlik. Zato nikakor ni dovolj le določiti in uskladiti njihove pomene, temveč je treba biti pozoren na te razlike.

Vzporedna lista predlogov v srbskem in slovenskem jeziku ter njena obravnava v obeh smereh kažeta, da med predlogi obstaja več tipov pomenskih odnosov. Le-te bi lahko predstavili v nekaj skupinah:

1. Za predloge, kot so *na, od, iz ...*, lahko rečemo, da so pomensko popolnoma prekrivni. Kot je razvidno iz analize njihove rabe v slovenščini in srbsčini, se uporabljajo v enakih skladenjskih strukturah in z enakim pomenom v obeh jezikih.

2. Drugo skupino tvorijo predlogi, ki imajo v dveh jezikih podobno pisno obliko, kot so na primer: *brez – bez, izza – iza*.

- a) Predlog tipa *brez – bez* ne povzroča večjih težav v rabi, predvsem ne govorcem južnoslovanskih jezikov, saj se v obeh jezikih uporablja v enakih skladenjskih strukturah (*brez + rodilnik*), zato je njegova prepoznavnost za govorce drugega južnoslovanskega jezika velika.

- b) Predlog tipa *izza – iza* v primerjavi s predlogom za pa v obeh jezikih nima popolnoma enakega pomena, saj *izza* in *za* v slovenščini nista sopomenki, kakor sta v srbsčini.

Auto je parkiran *iza* hotela.

Avto je parkiran *za* hotelom.

Auto je naišao *iza* hotela.

Avto je pripeljal *iz* hotela.

Raba predlogov *iz*za/za – *iza*/za ravno zaradi prepletanja pomenov pogosto povzroča težave.

3. Največje težave, tako kot pri drugih besednih vrstah, povzročajo medjezikovni homonimi oz. lažni prijatelji. Med predlogi ni tistega tipa lažnih prijateljev, katerih oblika je popolnoma enaka v obeh jezikih, ampak obstajajo predlogi, katerih oblika je zelo podobna, pomen pa popolnoma različen. Takšni sta na primer obliki *proti – protiv*.

V slovenščini je osnovni pomen predloga *proti* izražanje cilja, h kateremu je usmerjeno premikanje, oz. izražanje splošne usmerjenosti, v srbsčini pa *protiv* izraža nasprotovanje, odpor. Zato je pogosto napačno razumevanje:

Šel je *proti* Ani.

*Išao je/radio je *protiv* Ane (na njenu štetu).

Namesto pravičnega:

Išao je *prema* Ani.

V seznamu predlogov v srbskem in slovenskem jeziku obstajajo tudi oblike, ki so skupne obema jezikom, a imajo drugačen pomen. Na primer, predlog *pri* obstaja v obeh jezikih, a se uporablja v različnih konstrukcijah. Slovensko *pri* običajno prevajamo s srbskim *kod*:

Pri vas je lepo.

Kod vas je lepo.¹ **Pri* vas je lepo.

4. V posebno skupino bi uvrstili predloge, katerih oblika je popolnoma netransparentna za govorce drugega jezika. Takšni so na primer za srbsko govoreče slovenski predlogi *kljub*, *vštric*, *spričo*, *vzlic* ali pa za slovensko govoreče srbski predlogi *uoči*, *zbog*, *osim* ...

5. V posebno skupino bi sodili predlogi, ki imajo več ekvivalentov v drugem jeziku, kot na primer:

poleg = *osim*, *pokraj*, *pored*

napram = *nasuprot*, *prema*, *u odnosu na*

V takšnih primerih težavo predstavlja pravična izbira prevodnega ekvivalenta v jeziku prevoda.

Največji izziv v obravnavi in predstavitvi predlogov v dvojezičnih, predvsem elektronskih srbsko-slovenskih in slovensko-srbskih slovarjih je predstavitev določenih tipov predložnih odnosov. Temelj za rešitev te težave je definiranje pomenskih razredov samostalnikov, ki se nahajajo ob ustreznih predlogih. V tej fazi obravnave so vsekakor najbolj dragoceni podatki, ki jih nudijo jezikovni korpusi, saj se le na podlagi teh lahko določi frekventnost uporabe določenih predložnih zvez, njihove ustreznice v drugem jeziku ter interference na področju skladenjskih struktur.

Na primer, predlog *iz* tako v srščini kot v slovenščini izraža premikanje iz notranjosti prostora navzven, v obeh jezikih pa se uporablja ob samostalniku, ki zaznamuje določen tip ustanove:

... *otiči iz bolnice, šole, gimnazije, cerkve* ...

... *oditi iz bolnišnice, šole, gimnazije, cerkve* ...

(iz + samostalnik, ki zaznamuje objekt, ki je določen tip ustanove)

V dvojezičnih, slovensko-srbskih/srbsko-slovenskih slovarjih je delovni model definicije predloga naslednji:

Predlog + sklon, ob katerem se uporablja v srščini

Prevodni ekvivalent + sklon, ob katerem se uporablja v slovenščini

Pomenski razred

Pomenska definicija

Primer rabe

Rezultati opravljenih analiz so namenjeni ne samo rabi v slovaropisju, temveč tudi v didaktičnih gradivih, ki so namenjena bodisi srbsko govorečim, ki se učijo slovensko, bodisi slovensko govorečim, ki se učijo srbsko, predvsem na višjih ravneh učenja, ko je zelo težko odpraviti interference na področju skladenjskih struktur.

Literatura in viri

- ĐUKANOVIĆ, Maja, 2007: Srpsko-slovenačka medujezička homonimija: *Medunarodni sastanak slavista u Vukove dane 336/1*. Beograd, 2007. 477-484.
- FELEŠKO, Kazimješ, 1995: *Značenje i sintaksa srpsko-hrvatskog genitiva*. Beograd: Vukova zadužbina, Matica srpska, Orfelin.
- IVIĆ, Milka, 1957-1958: Sistem predložkih konstrukcija u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* XXII. 141-166.
- KLIKOVAČ, Duška, 2000: *Semantika predloga*. *Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- PIPER, Predrag idr., 2005: *Sintaksa savremenog srpskog jezika: prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Novi Sad: Matica srpska.
- PIPER, Predrag, TOPOLINJSKA, Zuzana, ĐUKANOVIĆ, Maja, MALDŽIJEVA, Vjara, 2009: *Južnoslovenski jezici: gramatičke strukture i funkcije*. Beograd: Beogradska knjiga.
- POPOVIĆ, Ljubomir, 1966: Predložki izrazi u savremenom srpskohrvatskom jeziku, *Naš jezik* XV/4-4 n.s. 195-197.

¹ V srščini ni mogoča konstrukcija **Pri* vas je lepo. Predlog *pri* se uporablja v pomenu *ob*, *poleg*.

- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, knj. XVI, 2001: Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Institut za srpski jezik.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika: Elektronska izdaja*, 1998. Ljubljana: DZS.
- STEVANOVIĆ, Mihailo, 1988: *Studije i rasprave o jeziku*. Nikšić: NIO Univerzitetska riječ.
- STEFANOVIĆ KARADIĆ, Vuk 1935: *Srpski riječnik istumačen njemačkim i latinskijem riječima*. Četvrto izdanje. Beograd: Štamparija kraljevine Jugoslavije.